

**United States Holocaust Memorial
Museum
Oral History Interview
Hungarian Witnesses Documentation
Project**

Szirtes Tibor

I: Akkor READY!

Tibor bácsi, egy kis technikai szünet erejéig leálltunk, kazettát cseréltünk és most akkor folytatjuk a beszélgetést. Még a legelején a beszélgetésünknek említette, hogy a háború előtt, vagy a háború alatt már a: sokszor voltak, vagy váltak a zsidók gyűnyok, viccek tárgyává. Emlékszik olyanra, hogy például zsidókkal kapcsolatos viccek hangzottak volna el?

SZT: Rengeteg alkalommal, sőt, volt egy ilyen újság is, Az Ojság volt a neve, amelyiknek zsidó szerkesztője volt és az én gyerekkoromba ezt megvették és olvasták a sok viccet. Hát közismertek voltak a Móricka-viccek, az éles eszű, talpraesett zsidógyerekeknek a prototípusa volt a Móricka, akiről viccek százai születtek. És ezt mondták is, meg mesélték is.

I: De ezek nem a zsidók ellen irányultak, hanem inkább csak-

SZT: Nem, ez=ez poén volt, ez=ez=tényleg vicc volt, amit=amit vagy kreáltak, vagy valóban megesett dolog, ezt nem tudom, de ez szájról-szájra szállt, meg megjelent az újságban is.

I: De ezek nem rosszindulatú viccek voltak a zsidók ellen?

SZT: Nem, nem. Nem. Nem. Nem.

I: És olyanok-

SZT: Aztán amikor például ő: az apám előfizetett a Magyar Futár című lapra. Ennek a szerkesztője egy Dövényi Nagy Lajos nevű antiszemita szerkesztő volt teljesen. És tudom, hogy ott ők az első laptól kezdve folytatásos regényként írtak a Tarnopolból induló című folytatásos regény. Ez egy Brandstein Júda nevű ember volt a regény szerint, akinek megírták a történetét és olvastam, hogy Galíciából hogyan szöktek át Magyarországra, hogyan telepedtek meg, hogyan- tehát ez teljesen az antiszemita beállítottságú regény volt. Már nem tudom, hogy ki írta, csak a szerkesztő neve maradt meg az emlékezetemben, hogy Dövényi Nagy Lajos. Annak idején szinte fillérekért terjesztették ezt a Magyar Futárt, és az apám is így jutott valahogy hozzá, hogy újságpapírként is megérte rá előfizetni. *((kőhint))* Ugyanis őszintén megmondva az én gyerekkoromban még nem árultak vécépapírt a boltokban, sőt, mi semmiféle újságot sem jártunk, tehát nekünk venni kellett a remittendát a boltban. Elküldött anyám egy negyed kiló újságpapírért, vagy hozzak húsz deka újságpapírt és azt használtuk vécépapírnak. Tehát ez olyan olcsó volt, ez a Magyar Futár nevű lap, hogy jóformán kiolvastuk és ment a vécére, mert egyszerűen napi szükséglet volt, hogy papírt használjunk.

I: Tehát nem a tartalom miatt járatta az édesapja?

SZT: A tartalmát átnéztük. Főként képes újság volt a Magyar Futár, főként a frontról hoztak képeket benne. Általában a magyar hadsereget, a német hadsereget dicsőítő képeket, amikor már jóformán az ágyúdörgést szabad füllel hallottuk arra kelet felől,

akkor még mindig *((köhint))* hozták a diadalmas híreket a rugalmas visszavonulásról, meg a= meg a szovjet katonák rémtetteiről, meg egyebeket. És tudjuk, már utólag tudjuk persze, hogy nagyon sok beállított kép volt, amelyet a fotósok helyszínen beállítottak és lefényképeztek és mint tényeket közöltek le a lapban. Erre emlékszem, ez a múltkor nem jutott eszembe, ez a Magyar Futár *((köszörüli a torkát))*, de ez is megvan a Magyar- a Széchenyi Könyvtárnak a hírlaptárában, meg lehet nézni az akkori lapokat, hogy hogyan, mert ez kb. '44 októberéig működött, ez a lap, vagy novemberéig, nem tudom.

I: Akkor ez egy antiszemita lap volt.

SZT: Teljesen.

I: Mitől volt még antiszemita, mire emlékszik még?

SZT: Hát, a benne megjelent karikatúrák, karikatúrák, viccek, meg ez a folytatásos regény, ami az újságnak a teljes utolsó hátlapját belepte. Akkor-

I: Hogy néztek ki ezek a karikatúrák?

SZT: Hát ugye ez fekete-fehér lap volt mind, ha jól emlékszem, fekete-fehér lap volt.

I: Miről szóltak?

SZT: Hát a jó ég tudja. Nem tudom már ezt így, nem tudom, de most eszembe villant a Dövényi Nagy Lajos neve, mint szerkesztő és a Brandtstein Júda, aki Tarnopolból indult el és=és ez teljesen antiszemita szempontból írták meg, szerkesztették meg ezt a regényt és-

I: És sokan olvasták ezt a Magyar Futárt?

SZT: Hát az én nem tudom //nem tudom// *((nevet))*.

I: De beszélgettek az újságról olvasottakról otthon?

SZT: Nem, nem anyámnak nemigen v olt ideje olvasni, én már jól tudtam olvasni, jól olvastam akkor, én jórészt kiolvastam, átnéztem, ez is ott maradt az egész, ahol gyűjtöttük, már amennyi megmarad belőle, ott volt az előszobában. Amikor visszamentünk, egy darab nem volt már belőle. Vagy széthordták, vagy elégették, égetésnyomokat is láttunk ottan, úgyhogy nem nem volt semmi belőle.

I: Tehát azt olvasták, ugye volt ez a- ezek a: ezek a zsidó viccek, amiket tkp. a: melyik újság, mit is említett, hogy melyik újságban jelentek meg?

SZT: Az Ojság nevű.

I: Ojság.

SZT: Az Ojság. Az egy zsidó újság volt-

I: -és akkor az tkp.- az nem antiszemita-
SZT: Hát azt ők szerkesztették.

I: Volt a Magyar Futár, ami viszont antiszemita volt. De beszélgettek-e az emberek egymás között, mondtak-e antiszemita vicceket például?

SZT: Mondtak, mondhatom azt, hogy mondtak, ugye, pláne a villamoson, zsúfolt villamosokon utaztunk naponta kétszer 40 percet az 50-es villamoson. Ott ment a duma, ment a beszélgetés, ment a viccmesélés is. És aki hallott valamit, hazaért, na, ezt hallottam a villamoson és akkor mondta el. Aztán később-

I: Mi volt például? Mond- tud erre példákat mondani, hogy miket hallottak?

SZT: //Nem tudnám már felidézni.// ((nevet)) Ez felelőtlenség lenne, hogyha ezt=ezt megpróbálnám felidézni, de tudom, hogy volt, ugye. Az emberek vagy olvastak a villamoson, akinek volt annyi helye, hogy egyáltalán magához vonja azt az újságot és olvasson és ment a beszélgetés, ment a viccmesélés, ment a sztorizás. Aztán később, amikor már munkahelyre kerültünk, 1949-től lettem ipari tanuló, azaz tanonc egy gyárban, a laboratóriumi felszerelések gyárában, ahová egy évvel később anyám is bekerült. Anyám 40 éves korában, 1950-ben került először munkahelyre. Addig háztartásbeli volt. *((köszörüli a torkát))* És akkoriban már tudom, hogy hát maga a cégtulajdonos is zsidó ember volt, Erdélyi Szabónak hívták a cég nevét, még egy hónapig, amíg én ott voltam, Erdélyi, Szabó, a régiebbi nevük Schwarz és Wollmuth volt. Schwarz és Wollmuth. De valamikor 1939-ben megmagyarosították a nevüket és attól kezdve így volt a cég neve, ERSZA, ERSZA, ez volt a cég neve. ErSza Erdélyi és Szabó és ez lett 1949. május 1-től laboratóriumi felszerelések gyára, majd később, 1963-tól labor műszeripari művek.

I: Ez az Erdélyi és Szabó, ők=ők túléltek a háborút?

SZT: Én azt hiszem, hogy az egyikükkel láttam- odakerültem '49 áprilisában tanoncnak és talán még ők egy három hétig bejártak oda az üzembe.

I: De ők tulajdonosok voltak?

SZT: Nem, államosították az egészet, úgy küldték ki őket, hogy a rajtuk lévő ruhát vitték ki. Még a kassza kulcsát is elvették, mindenüket. Ahogy ez általában akkoriban szokásos volt. És valaki mutatta, hogy na, ez volt a régi tulaj, a régi góré, mint ahogy nevezték akkor, ugye a góré. És aztán attól kezdve az egyik esztergályost nevezték ki igazgatónak, Beke Istvánnak hív- Beke Sándornak hívták és aztán lett szakszervezet, pártbizottság, ez-az, minden és ott voltam én két évig tanonc, ott lettem szakmunkás. És ott dolgoztam összesen 22 évet, abban a gyárban, a Mariann 25 évet dolgozott ott. Azután én elkerültem, ahova mondtam, a beton- és vasbetonipari művekhez, ahol, 16 évet dolgoztam. És ott kerültünk össze olyan kollégákkal, akikről évekig nem is tudtuk, hogy zsidó származású emberek, csak valahogyan=valahogyan véletlenül megtudtuk. De semmiféle antiszemitizmus ott nem volt, zsidóellenesség nem volt. Ottan munka volt, munka, meg brigádmozgalom, meg=meg szocialista ő: mit tudom-munkaverseny volt, meg egyéb, szóval semmi. Akiről tudtuk is, hogy zsidók, meg a házastársuk odaveszett, meg az asszonyoktól kérdeztük, hogy te miért vagy özvegy? Hát ugye a házastárs odaveszett valamikor '44-ben, vagy valamikor, hát erről tudtuk,

hogy miért veszett oda. Tudhattuk, hogy hol veszett oda. És ott ismerkedünk meg, aztán a laborba több olyan kollégánk is volt, akik nagyon jó kollégánk volt. Ha-Hacsek Laci, fiának, az egyik fiának az esküvőjét végigfényképeztem. Ma a fia orvos professzor valahol, a Hacsek- nem tudom már a nevét, de mind nagyon rendes emberek voltak, mind nagyon jók. Elmókáztunk, elbeszélgettünk.

I: De szóba került valaha, hogy=hogy mi történt a zsidókkal, egyáltalán valakinek a zsidó származása?

SZT: Nem, valahogy=valahogy nem, valahogy nem illett róla beszélni. Valahogy olyan=olyan elfojtottság volt az emberekben, például azt a szót csi- ki se ejtették sokáig, hogy zsidó. Ezt nem volt szabad=nem volt szabad kiejteni, mert akkor=akkor az már valahogy nem illett bele a közegbe, abba a szocialista, szakszervezeti, párt- és egyéb közegbe. Ott ez nem volt. Ő: akivel úgy tudtuk, hogy jó kolléganő, zsidó származású, semmi gond vele.

I: De az emberek tudták mégis csak, hogy ki a zsidó és ki nem zsidó.

SZT: Persze=persze, keresztnéven szólítottuk egymást, mindegyik rendszeren beszélgettünk. Durva vicceket nem meséltünk egymás előtt, voltak akkor már más témák, amelyekről kellett- lehetett mesélni.

I: De voltak azért zsidó viccek akkor is?

SZT: Nem, nem mondhatnám. Nem mondhatnám, mert ugye nem volt kivő- nem volt kiről viccelődni, ugye hát 430 ezer embert a mai Magyarország területéről elpusztítottak. Egész Budapest, Magyarország területén mondhatni, hogy 70 ezer túlélőt találunk, de azok is jórészt vagy letagadták, vagy nem beszéltek róla, vagy=vagy elmismásolták a dolgot, egyéb, nem tudom. Például a Katona József utca 31-ben, a szomszédunk, a Lengyelné Mancika néni, őelőtte sem beszélünk erről a kérdéstről, de tudtuk azt, hogy az ő házastársa is odaveszett, jóba voltunk, rendben voltunk vele és például mondja a fiam most, hogy hát a Mancika néni, hát a legjobb szomszédjuk volt nekik, amíg élt. Mindig elvitte a fiamat magával a József körút 27-be, ahol a rabbiképző intézet volt, és annak van egy nagy imaterme, és a Mancika nem akart egyedül menni és ezért kérte a fiamat, hogy kísérje el, meg kísérje vissza. És vett a fiamnak két kipát, ma is megvan a két kipa, hogyha ilyen rendezvényre megy, akkor fölveszi. Sőt, én is fölvettem már, amikor ilyen rendezvényen voltam, az orosz kultúra házában, az Andrássy út 190, vagy 170, nem tudom már, Mezei András úr rendezett egy hanuka-ünnepet. Elmentünk oda, végignéztük a műsort, fényképeztem, beszélgettünk, egyébként a Mezei András fia Mezei Gábor együtt járt a Toldi gimnáziumba a fiammal, legjobb barátok mai is. Azóta már Gábor elvált, van új felesége, de néha összejönnek most is, a fiamnak a telkén, a Római parton, ott sütögetnek, szóval a legjobb viszonyba vannak.

I: Ez a Lengyelné Mancika mikor kérte meg a fiát, hogy kísérje el a?

SZT: Hát miután én már elváltam, én akkor '73-ban váltam el, akkor volt a fiam 8 éves, igen, 8 éves és akkor lehetett 10-12 éves, amikor már kezdte kísérgetni.

I: Ez olyan hetvenes- nyolcvanas évek? Nyolcvanas évek?

SZT: Persze, kísérte.

I: Mikor volt ez? A 70-es években volt ez?

SZT: Hát ugye én '73-ban költöztem el onnan a házból, akkor volt a fiam hét éves, aztán utána következő években.

I: Tehát a '70-es években volt az, hogy a Mancsi, Mancika néni, a Mancsi néni, a szomszéd néni megkérte az Ön fiát, hogy kísérje el-

SZT: Igen-

I: -a zsinagógába, mert nem akart egyedül menni.

SZT: Igen. Ez nem zsinagóga, ez imaterem, azt hiszem, itt a József körút 27-ben, ahol a- ahol én nem voltam még ott, nem, ez nem olyan nyilvános hely, pedig ahova csak lehet, elmegyek. Ahova lehet, mindenkinek tanácsolom, hogy menjen el, a leg- az ország legszebb zsinagógája tudja melyik? A szegedi zsinagóga, a szegedi nagy zsinagóga, az az országban a legszebb. A legnagyobb az a Dohány utcai, de voltam még egy pár helyen, ahol hát nagyon szép. Nagyon szép. Aztán voltam olyan helyeken is, ahol hát nagyon lerobbant, nagyon lepusztult.

I: Tehát az államszocializmus alatt, a kommunizmus alatt emlékszik arra, hogy valaha ez a zsidókérdés baráti közegben, kollégák között fölmerült? Tehát egyáltalán bármi, ami a zsidókkal kapcsolatos, az, hogy holokauszt, az, hogy?

SZT: Nem. Azt tudtuk, hogy például, hogy Rákosi Mátyás zsidó, Farkas Mihály, Gerő Ernő, Aczél, ez- ezek az ország jórészt vezetői, kommunista vezetőiről mind tudtuk. Kun Béla zsidó volt, aztán a 19-es tanácsköztársaságnak a nagy része, vezetői mind zsidó emberek voltak, de akkor erről nem beszéltünk. Nem=nem hát nem beszéltünk, tudtunk róla, de nem beszéltünk. Sokkal komolyabb bajok voltak itten, Péter Gáborról, az ÁVH vezetőjével, meg egyebekkel, akinek egész más volt a vezetékneve, mielőtt megmagyarosította magát, tudtuk arról is, hogy zsidó volt. A fél ÁVH zsidó volt, ugye, nekem is van olyan barátom, nem barátom most már, már évek óta nem láttuk egymást. Tudtuk, hogy ((köhint)) '45-be- '47-be, amikor az ÁVH megalakult, beléptek oda és attól kezdve próbáltak ott pozíciót teremteni maguknak és el is értek bizonyos rangokat, fizetéseket. Van volt iskolatársam olyan is, aki ma is benne lakik olyan lakásba, amit ő: elkoboztak valakitől. Például ha valaki kiszökött a határon, arról elsősorban ÁVH tudott. Másnap lefoglalták a lakását, harmadnap kiutalták egy tisztnek és családjának. Ma is benne laknak. Na de hát ez már egy más kérdés, más tézta, ez már nem a Soa-val kapcsolatos.

I: És a holokauszt mikor- hogy emlékszik vissza Tibor bácsi, a holokausztról nyilvánosan mikor kezdtek el az emberek beszélni?

SZT: Elég sokára=elég sokára. Például itt van egy elhagyott zsinagóga a kerületben, a Zsombolyai utcában, amelyik üresen maradt sajnos, mert egyetlen hívó nem maradt már a háború után. Amikor nagy nehezen eladták a TIT-nek, átalakították, ma egyébként csak a kerítésen levő menóra-motívum utal arra, hogy az valaha zsinagóga volt. És itt 30 évvel a Soá után, '75-ben, 45-55-65-75-ben, 30 évvel a Soá után

rendezték meg az első kiállítást, erről a holokausztról. Elmentem, rögtön megnéztem, és akkor tudtam meg például, hogy=hogy sárga csillagos ház volt a Katona József utca 31. is. Ott tudtam meg a listába. Meg ott állították ki a fényképeket, meg a listákat, meg egyebeket, itt a szomszédunkban is volt egy sárga csillagos ház, itt a (Bereczki) utca, már régen lebontották, akkor sok mindent megtudtam, és akkor emlékszem, azt írtam be az emlékkönyvbe, hogy ezt a kiállítást már 25 éve meg kellett volna, hogy rendezzék. Kár volt ezzel harminc évig várni. Na most attól kezdve nagyon nehezen oldódott a dolog, hát milyen nehezen valósult meg a budapesti zsidó múzeum is. Sajnos csak kétszer voltam benne. Milyen nehezen oldódott meg az, hogy a Páva utcai népkonyhából múzeum legyen. És milyen nehezen oldódik meg az, hogy a Páva utcai zsinagógából egy hangversenyterem legyen, amit már többször javasoltam, az ottaniaknak is. Az ott az egy gyönyörű terem és ott van hely és az egy kitűnő hely lenne kisebb-nagyobb hangversenyek számára. De nem, üvegszékeket tesznek bele, amire nem szabad ráülni, nem szabad megrúgni.

I: hogy látja Tibor bácsi, ma a holokausztról beszélni, az- az milyen érzéseket kelt az emberekben?

SZT: Nemrég olvastam egy könyvet, Frankfurtból küldte meg nekünk egy barátnőnk, de már a magyar kiadást, A felolvasó a címe. A felolvasó. Azt mondja, hogy szenzációs, Németországban egy könyvszenzáció. A felolvasó. Na most tegnap előtt láttam a tévében, elég későn kezdődött, 21 óra 30-kor, de a film legalább olyan jó, mint maga a könyv. Tartalmas, csodálatos, csodálatos film, amiből nem a=nem a holokausztról esik szó, mert annál sokkal durvább filmek voltak, a lengyel filmek, az Utolsó állomás, Wanda Jakubowska filmje például, az Utolsó állomás. Meg=meg=meg volt egy pár ilyen, ugye az- a Sorstalanság című film, a regényt kétszer olvastam, mert jóformán az összes ismerősünk olvasta.

I: Ma lehet beszélni könnyedén ezekről a kérdésekről? Mondjuk Tibor bácsi szokott beszélni ismerőseivel arról, hogy mi volt a holokauszt alatt?

SZT: Hát persze, amit én láttam, azt már elmondtam itt a fiataloknak. Mind- azért megkérdezik a fiatalok, hát ma 40 évesek, az a házaspárt, aki itt a három gyereket hordja ide hozzánk, a (...) 37 évesek, tehát azért felvetődik ugye a kérdés is, amikor még tud mesélni valaki, meg eszébe jut ez- az, meg minden, hát akkor vacsora után elmeséljük, hogy hát mit láttunk és hogy volt minden. Na most a Kertész Imre féle Sorstalanságra még csak visszatérek annyiban, azóta jelent meg egy- nem neki, könyve, hanem a Gárdos Péternek a könyve, a Hajnali láz. Azt fel- mellé lehetne tenni Kertész Péter könyvének, a Sorstalanságnak, nyugodtan mellé lehet tenni, ahogy Gárdos Péter megírta az ő szüleinek a holokausztját, meg a szülei egymásra találását, és azt, hogy ő hogyan jött a világra 1948-ban.

I: Tehát valami olyasmit- Tibor bácsi, hogy=hogy mondjuk antiszemitizmus-antiszemitizmus van ma Magyarországon?

SZT: Nem mondhatnám, nem, nem. Örülünk, ha eljutunk például olyan helyekre, mint a Dohány utcai zsinagóga, csak sajnos olyan nagy a belépődíj, hogy már azt nem tudjuk megfizetni. Most már szerényebb helyekre kell eljárni. Ugye annyira=annyira fel- az első két hangversenyen még voltunk, akkor viszonylag megfizethető áron volt,

de most már nem. Ugye a holokauszt-kiállítás a Páva utcában mindegyiket megnézem, és ha a fiam ráér, vagy az unokám, őt is elviszem. Elviszik, megnézik ((köhint)).

I: Azt mondják, hogy a jobboldal, vagy szélső jobboldal Magyarországon nem szívesen akar emlékezni a holokausztra.

SZT: Ilyen ostoba, hülye emberek, mint ma is vannak ilyen=ilyen szélső jobboldalinak nevezett, meg ilyen=ilyen hungaristának, meg mit tudom én minek nevezett emberek, mindig voltak, mindig lesznek, egy kis csoport van. Na most annak idején, 1937-ben, '38-ban, amennyire én emlékszem az olvasmányaimból, a nyilasok is így kezdtek. De azoknak- azoknak is kellett egy=egy lehetőség, egy mód arra, hogy ők fegyvert kapjanak és hatalomra kerüljenek. Ugye ehhez hozzájárul a német megszállás, '44. március 19. után és akkor következett egy nagy ballépés, ugye a Horthy Miklósnak a kiugrási kísérlete és akkor következett az, hogy a nyilasok fegyvert kaptak. Fölöltöztek és attól kezdve raboltak, gyilkoltak, menekültek, vitték a buszokat kifelé, meg amit lehetett, vittek ki.

I: Tibor bácsi, azokkal a kollégákkal, az édesapjának azok a kalauz-kollégái, akik nyilasok voltak, mi lett velük a háború után?

SZT: Hát, azt én nem tudom. A háború után 1966-ig még kalauzok voltak a villamoson. Az én apám az a- én apám '57-ben, már '57 tavaszán meghalt, '66-ban beszüntették a kalauz működését, aztán akkoriban történt az, hogy már nagyon sok nőt vettek fel kalauznak, amikor a férfiakat mégis csak elvitték valamilyen jogcímen katonának, vagy ki a frontra, vagy valami, akkor egész sok nő állt be, részint munkahelykeresésnek, meg részint hát-

I: Ezekkel a nyilasokkal, vagy nyilas kalauzokkal, vagy azokkal, akiket ugye személyesen is ismert, vagy tudta róluk, hogy nyilasok-

SZT: -nem mondhatom-

I: -legalább is a karszalagjuk alapján látta.

SZT: Nem, ezt nem mondhatnám, hogy személyesen ismertem. Láttam, hogy csoportba beszélgetnek, egyenruhában volt mindenki, ebben a hengeres francia sapkában, mindegyik sapkán volt egy szám, az én apámnak is volt egy száma a sapkáján: 2963. Máig em- máig tudom a számát, és hát akkor karszalagot ott nem viselt senki, csak az ellenőrök viseltek a villamoson karszalagot, de hát arra rá volt írva, hogy ellenőr. Szóval-

I: De a nyilas- honnét tudta akkor róluk, hogy nyilasok annak idején?

SZT: A nyilasok fegyveresek voltak és karszalagot viseltek.

I: Értem, de a kalauzokról honnét tudta, hogy nyilasok voltak?

SZT: Hát, mert az apám is mesélt róluk, hogy beléptek, meg=meg azt mondja, hogy nagy a toborzás ottan a kalauzok környékén, mert ugye van egyenruhájuk, ez a gond nincs velük, hogy egyenruhát kell rájuk adni, mert már van egyenruhájuk. Tehát ezért lettek nagyrészt nyilasok a postások, akik régebben egyenruhában jártak, nem úgy,

mint ma, egy szál ingbe, hanem postások, villamoskalauzok, villamosvezetők, váltóőrök, fináncok, tehát akinek volt valamilyen egyenruhája.

I: Tibor bácsi, köszönöm szépen, nagyon kedves volt, hogy ezeket elmondta nekünk. Akkor itt most álljunk le.